

Universitatea Babeş-Bolyai
Facultatea de Studii Europene
Şcoala Doctorală Paradigma Europeană

Rezumatul tezei de doctorat:

Securitatea transatlantică și rolul Turciei
în perioada post-kemalismului

Coordonator științific:
Prof. univ. dr. Michael Shafir

Doctorand:
Ion Berindan

Cluj-Napoca
2012

CUPRINS

1. Introducere
2. Explicarea termenilor
  - 2.1 Securitate transatlantică
Ce fel de securitate?
Conceptul de comunitate de securitate în perspectivă istorică
Valori, norme și viziunea socio-constructivistă a comunităților de securitate
Capabilități și procese de comunicare. Componenta realistă a comunităților de securitate.
Rolul liberalismului în cadrul comunităților de securitate
  - 2.2 Spațiul transatlantic – de la context la concept
Spațiul transatlantic – context istoric
Spațiul transatlantic – de la concept la realitate
Structură și poziționare strategică
  - 2.3 Turcia și postkemalismul turcesc
Apariția oficială a pluralității politice și abandonul politicii de neutralitate.
Lovitura de stat militară din 1980 și consecințele acesteia
Colapsul Uniunii Sovietice și deschiderea față de lumea turcă
3. Metodologia de cercetare
  - 3.1 Analiza cantitativă
  - 3.2 Analiza calitativă
Dimensiunea operațională
Axe de referință
Dimensiunea strategică
Strategii de securitate
Cultura strategică
Dimensiunea politică
Actori oficiali
Actori informali
  - 3.3 Aplicabilitatea modelului și așteptări

4. Dimensiunea operațională a securității transatlantice

4.1 Axa capabilităților

Transformarea rolului capabilităților în spațiul transatlantic de securitate

Particularitățile turcești în materie apărare – context, dotare, finanțare și dezvoltare

Contextul geopolitic și de securitate

Dotarea armatei turcești în raport cu partenerii transatlantici

Dezvoltarea capabilităților

O privire de ansamblu asupra capabilităților transatlantice de securitate

Uniunea Europeană – primii pași spre o piață comună de apărare

EDA – promisiunea unei piețe comune de apărare

NBO și transformarea capabilităților în spațiul transatlantic

Capabilitățile europene în operațiuni de impunere și menținere a păcii și intervenții umanitare

Axa capabilităților transatlantice – concluzii

4.2 Axa politico-militară

Relațiile civilo-militare

Relațiile civilo-militare turce

O imagine de ansamblu a relațiilor politico-militare în UE

Rolul EUMS în planificarea capabilităților UE

Rolul și funcționarea EUMC și CivCom în coordonarea capabilităților UE

Axa politico-militară europeană și țările terțe – cazul Turciei

NATO – CIMIC

Concluzii

5. Dimensiunea strategică a securității transatlantice

5.1 Strategii de securitate

Strategia de securitate a Turciei în continuare un document secret

NSS - America și noua ordine globală – implicații pentru securitatea transatlantică

Noul Concept Strategic al NATO – o privire de ansamblu

Strategia de Securitate Europeană - încotro?

5.2 Cultura strategică

Cultura strategică europeană

Turcia - cultura strategică turcă sau neo-otomanism?

NATO - O cultură strategică pe cale de dispariție?

5.3 Strategie și geopolitică

Centru vs. Periferie? SUA-UE-Turcia, un triunghi complex de interese

Divergențe de viziune și abordare între Statele Unite și Turcia

UE și limitele geopoliticii turcești

Spațiul euro-atlantic – responsabilitate comună?

Oportunism sau relație strategică? – Relația Ruso-Turcă la început de mileniu

Rolul Turciei în transportul hidrocarburilor de la Marea Caspică la Marea Neagră

și UE

Securitatea energetică de la securitatea consumului la securitatea gazoductelor

Politica turcă și securitatea energetică europeană

Concluzii

6. Dimensiunea politică a securității transatlantice

6.1 Actori politici

AKP și securitizarea problemei islamice

La Turquie n'est pas en Europe – Sarkozy împotriva aderării Turciei

Barack Obama – alte valori, alte așteptări?

6.2 Actori informali

Terorismul –două fețe ale unei probleme

Lobby sau diaspora?

7. Concluzii

8. Bibliografie

Cuvinte cheie: securitate transatlantică, Turcia, post-kemalism, dimensiune operațională, strategie, geopolitică.

Rezumat

Teza se integrează în domeniul general al studiului relațiilor internaționale și studiilor europene. Lucrarea se concentrează asupra securității universului transatlantic și a rolului pe care îl joacă diferitele sale componente în asigurarea stabilității, securității și dezvoltării țărilor din spațiul transatlantic, în securizarea continentului european și a rolului pe care îl joacă alianța pe scena de securitate mondială. În cadrul securității transatlantice, teza analizează modul în care Turcia se poziționează în cadrul acestei comunități de securitate.

Securitatea transatlantică este un subiect pe cât de disputat pe atât controversat. Diferențele de abordare de pe cele două maluri ale Atlanticului au menținut focalizat interesul cercetătorilor pe două probleme importante. Prima, reprezentată de criza relațiilor transatlantice din 2003 datorată intervenției americane în Irak, a adus în prim plan contradicția între SUA și partenerii săi europeni tradiționali asupra oportunității și legalității intervenției, punând sub semnul întrebării chiar parteneriatul instituțional de securitate. A doua problemă, cea a dezvoltării unei Politici Europene de Securitate și Apărare (ESDP) a coagulat cercetările în jurul relației dintre ESDP și NATO, interacțiunea dintre cele două instituții și posibila ”diviziune a muncii” între cele două. Aceste analize continuă un șir semnificativ de lucrări destinate înțelegerii modului în care a avut loc transformarea NATO dintr-o alianță defensivă într-o instituție de securitate, natura relațiilor din interiorul alianței și funcționalitatea acesteia. În același timp, alte lucrări au pus sub semnul întrebării NATO și viabilitatea alianței la sfârșitul Războiului Rece, avansând concepte diferite despre viitorul securității într-o lume unipolară. Pe lângă contribuțiile de natură pragmatică, aceste analize au adus cu sine și o dezvoltare a câmpului teoretic, adăugând orizontului cunoașterii domeniului Relațiilor Internaționale interpretări, concepte sau teorii noi. Acestea au transformat înțelegerea relațiilor internaționale și studiilor de securitate, au dat noi înțelesuri termenului de securitate și au deschis calea spre o percepție mult mai amplă asupra fenomenelor și actorilor implicați în domeniul securității internaționale.

Canalizarea eforturilor pe analiza funcțională, instituțională a NATO, a UE și ESDP și a relației dintre acestea, a creat în timp un efect neașteptat și în cele din urmă nedorit, identificarea securității transatlantice cu aceste instituții. Securitatea transatlantică a ajuns aproape sinonimă cu NATO. Această simplificare a transformat NATO într-un barometru al relației de securitate transatlantice limitată la funcționalitatea unei singure instituții, oricât de importantă ar fi aceasta. Analiza securității transatlantice, constrânsă la barierele instituționale ale NATO, ESDP sau mai nou CFSP, nu numai că reduce complexitatea analizei la o interpretare limitată, eliminând o serie întreagă de factori, actori sau interpretări teoretice, dar impune de multe ori și o generalizare a perspectivei securitare transatlantice. Concentrarea pe aceste instituții scoate din context actori securitari importanți, securitatea transatlantică fiind în primul rând o comunitate de securitate a cărei structură și funcționalitate este prea rar folosită în argumentație. Sunt lipsite de relevanță aceste analize asupra securității transatlantice în absența unei astfel de conceptualizări teoretice? Cu siguranță nu. Ele oferă însă doar o parte a răspunsului, sau doar unul din multele posibile răspunsuri posibile, simplificând soluția prin generalizarea unui răspuns particular.

Securitatea transatlantică percepută în primul rând ca o interacțiune între NATO și UE concentrează discursul și analiza prea mult asupra aspectelor funcționale interne, asupra modului în care ambițiile europene în domeniul securității încearcă să găsească o expresie instituțională capabilă să activeze autonom sau în colaborare cu NATO. Acest tip de demers înclină inevitabil balanța asupra dimensiunii interne de securitate a spațiului transatlantic în condițiile în care amenințările vin din exterior. Abordarea centrică, foarte importantă pentru înțelegerea proceselor care influențează raporturile transatlantice privează analiza de dimensiunea externă a securității transatlantice, însăși motivul pentru care aceste instituții există în primul rând. Schimbările geopolitice din ultimii ani au făcut ca analiști americani și europeni să vorbească de o ”diviziune a muncii” și în exteriorul spațiului transatlantic de securitate, în încercarea de a scoate dialogul transatlantic din sfera relațiilor interne NATO-UE. Această ”diviziune a muncii” ar permite SUA să se concentreze pe noua mare putere a zonei Asia-Pacific, China, în timp ce partenerii europeni ar trebui să creeze o relație strategică cu Federația Rusă și Turcia.

În final, evaluările și analizele făcute asupra spațiului transatlantic suferă de lipsa unui sistem de referință integrativ, în care contribuția unuia sau altuia dintre state la efortul securitar comun să poată fi evaluat pe baza aceluiași criterii. Dacă contribuția SUA la securitatea transatlantică este clară, măcar la nivelul capacităților, contribuția celorlalte state din spațiul

transatlantic de securitate la a acest efort comun este judecată prin prisma unor criterii diferite în care, de cele mai multe, ori factorii cantitativi sunt ignorați sau omiși în favoarea unor interpretări de natură calitativă, limitate sau simplificate la maxim. Poate cazul cel mai elocvent este cel al contribuției Turciei la securitatea transatlantică, contribuție evaluată prin prisma unor criterii pertinente – identitate, poziție geostrategică – dar în nici un caz suficiente. Cazul Turciei este cu atât mai interesant cu cât unul dintre puținii cercetători care au încercat să ofere un set de criterii pentru identificarea și evaluarea comunităților de securitate, Karl W. Deutsch, vedea în Turcia, ca și în Grecia, niște membrii atipici ai comunității transatlantice. Identificarea și evaluarea unor criterii capabile să ofere o imagine clară a unei comunități de securitate și a contribuției membrilor acesteia a fost, după Deutsch și Ernst Haas, abandonată pentru mult timp și reluată de curând datorită eforturilor lui Emanuel Adler și Michael Barnett sau Thomas Risse. Este interesant de remarcat că analize empirice, formulate de responsabili de securitate cu putere de decizie politică, se apropie în parte, prin criteriile de analiză folosite, de cadrul teoretic propus cu ani înainte de Deutsch și mai apoi de succesorii săi.

Scopul acestei teze este crearea unei imagini de ansamblu asupra comunității de securitate transatlantică, identificarea spațiului transatlantic din punct de vedere static și dinamic și, pe baza modelelor teoretice menționate îmbogățite de conceptele teoretice din ultimii ani care și-au făcut loc în studiul Relațiilor Internaționale, propunerea unor criterii relevante sau măcar a unui cadru de referință pentru evaluarea unei astfel de comunități de securitate. În final, răspunsul la aceste trei probleme ar trebui să faciliteze construcția unui model comprehensiv de analiză a unei comunități de securitate, în acest caz al securității transatlantice, și să valideze în parte sau în totalitate relevanța criteriilor de analiză propuse.

Odată construit și argumentat modelul de analiză, am încercat validarea acestuia prin folosirea criteriilor propuse într-o situație particulară, în speță Turcia și contribuția acesteia la comunitatea de securitate transatlantică. Alegerea Turciei nu este una întâmplătoare. Percepută încă de la început ca un caz atipic pentru comunitatea politică din cadrul Alianței Nord-Atlantice, Turcia a devenit în timp unul dintre cei mai controversați membri ai spațiului de securitate transatlantic. Acest lucru se datorează unui complex unic de factori și circumstanțe fără echivalent. Parte a sistemului european de alianțe, Imperiul Otoman a reprezentat un important centru de putere militară în Europa și spirituală în lumea musulmană. Turcia modernă, secularistă și modernistă a fost primul membru al NATO cu populație majoritar musulmană și

unul dintre puținele state musulmane cu o democrație parlamentară. În plus, Turcia este singurul stat din familia transatlantică așezat pe două continente, Europa și Asia, gardian al unei strâmțori importante geostrategice, a unor rezerve de apă de care depinde aproape întregul Orient Mijlociu, și cu un potențial uman și economic semnificativ.

În cazul analizei cantitative am folosit o abordare comparativă, pentru comparație folosind țări aflate în cadrul NATO, NATO și UE sau doar în UE ca SUA, Germania sau Suedia. Analiza cantitativă ca și cea calitativă fac parte integrantă din modelul propus.

În *partea introductivă* a tezei am început printr-o parte explicativă destinată contextualizării termenilor folosiți. Am trecut în revistă conceptele teoretice din domeniul relațiilor internaționale și studiilor de securitate care pot contribui sau completa ipotezele pe care se bazează această teză. Am identificat și delimitat spațiului geografic de analiză și am explicat corelațiile între mediul de securitate intern transatlantic și cel extern. În final am argumentat și definit încadrarea temporală a evenimentelor analizate.

Am continuat prin prezentarea *stadiului actual al cercetărilor din domeniu*, lucrări care au contribuit semnificativ la dezvoltarea ariei de interes a tezei. În același timp, am detaliat ideile principale prezente în câteva lucrări de cercetare și analiză din cărți, monografii, articole sau conferințe pe care le-am considerat importante în argumentarea tezei.

Pe baza întregii părți introductive, am procedat la configurarea, argumentarea și explicarea modelului de analiză pe care îl propune teza și am detaliat *metoda de analiză* cantitativă indicând subiectul, tipul de date folosite și relevanța acestora pentru analiză. Analiza cantitativă, prin rezultatele pe care le-a oferit, a permis o interpretare calitativă, motiv pentru care aceasta a fost inclusă în modelul mai larg al analizei calitative. Modelul de analiză în sine reprezintă o ipoteză de lucru, este falsificabil și poate fi generalizat la orice comunitate de securitate. Prin cele trei dimensiuni complementare de analiză - operațională, strategică și politică – modelul caută să cuantifice slăbiciunile și atuurile comunității transatlantice de securitate, să explice factorii care influențează structural și instituțional relația de securitate, care sunt limitările actuale ale acestuia și, nu în ultimul rând să ofere o modalitate de a evalua contribuția unui stat la comunitatea de securitate transatlantică.

Dimensiunea operațională a securității transatlantice se concentrează pe analiza a două axe complementare - axa capabilităților ce include resursele, tehnologice și economice de care dispun statele spațiului transatlantic și - axa politico-militară, care face legătura directă între

aceste capacități și factorii decizionali militari și politici. Analiza axei capacităților evaluează modul în care un stat sau o instituție de securitate este pregătit să facă față amenințărilor securitare din punct de vedere al doctrinei și echipării militare în prezent și pe termen scurt și mediu. Axa politico-militară are ca puncte principale de reper, pe de o parte, relațiile civilo-militare și, pe de altă parte, natura și funcționalitatea relațiilor între factorii politici de decizie și responsabilii militari chemați să pună în practică politicile și strategiile de securitate. Dimensiunea operațională a securității transatlantice este ocupată de natura statică a acestei relații, concentrându-se pe modul în care partenerii transatlantici relaționează unii cu ceilalți.

Dimensiunea strategică a securității transatlantice încearcă să evidențieze diferențele sau apropierea dintre deciziile politice de securitate cuprinse în strategiile de securitate naționale, sau ale organizațiilor internaționale, cu cultura strategică pe care aceste state sau organizații au dezvoltat-o în timp. Capitolul destinat dimensiunii strategice explorează, pe de o parte, modul în care viziunile politice dau substanță acestor strategii și, pe de altă parte, modul în care cultura strategică vine în opoziție sau se mulează unor considerente strategice exprimate prin aceste strategii oficiale. Mai departe, luând în considerare atât strategiile de securitate cât și cultura strategică ca sistem de referință, am urmărit natura dinamică a securității transatlantice din imediata sa vecinătate, punând accentul pe latura geostrategică a acestei dimensiuni.

Ultima parte a lucrării pune în evidență două tipuri de actori politici – formali și informali – care se constituie în *dimensiunea politică* a analizei. Actorii formali, oficiali ai guvernelor sau instituțiilor de securitate internaționale, integrează prin viziunea lor dimensiunea strategică și operațională, creând o legătură între stat, instituțiile de securitate și populație promovând și asumându-și în același timp o viziune de securitate pe termen scurt, mediu și lung. Personalitatea, valorile și ambițiile acestor politicieni transformă viziunile de securitate, la nivel național sau internațional, fie prin adoptarea unor documente oficiale de securitate sau de politică externă, fie prin simpla lor activitate diplomatică. Pe de altă parte, actorii informali, organizații nonguvernamentale, *think-tank*-uri, diaspora sau *lobby*-uri, influențează mediul de securitate național și chiar regional și internațional. Acești actori informali influențează mediul de securitate în mod direct acționând la nivelul actorilor oficiali sau indirect prin intermediul opiniei publice și creării unor curente de opinie. Dimensiunea politică pune în evidență complexitatea spațiului de securitate transatlantic și modul în care anumite variabile pot influența pozitiv sau

negativ securitatea, independent de dimensiunea operațională sau strategică a comunității de securitate.

Pe baza întregii analize, ultima parte a tezei prezintă *concluziile* desprinse din interpretarea propusă și rezultatele care derivă din modelul de analiză folosit.

